

גבולות הנאמנות של שני עדים

ועד טוב
גבעת שמואל
קונטרס ט' – כסלו תשע"ח

'ועד טוב' הינן חבורות לומדים שנפגשות פעם בחודש ללבן סוגיא למדנית לאחר שעמלו עליה כל אחד בלימודו שלו ובמיפגש המשותף מתלבנים הדברים במלחמתה של תורה. הסוגיא שלפנינו נלמדה בשתי חבורות נפרדות והאמור בפנים הינו מפירות הלימוד של שתיהן.

עדותם של שני עדים הינה דין תורה ובפשטות אין לערער עליהם (שלא באמצעות הזמנה או הכחשה) אולם כפי שיתברר בדיון דלקמן קיימים מקרים בהם אין לקבל עדותם של עדים, ואף קיים מקרה בו בית דין מחפש בכוונה עדי שקר שיבואו ויעידו בפניו !

בשם חבורת הלומדים
רפאל שטרן

חבורת לומדי סוגיא זו :

הרב יהושע גב	הרב ליאור אופיר
הרב יהודה יונגסטר	הרב צורי באואר
הרב איתי ליפשיץ	הרב דני הוכהיזר
הרב יצחק קראוס	הרב נח ליפשיץ
הרב עופר שוורץ	הרב ישי ספיבק
	הרב רון קליינמן

תוכן העניינים:

שני עדים/וכיצד היינו חותכים הדין לולי דין התורה לדון בשני עדים - 4

-

כח הנאמנות של שני עדים / חזקה / שיטת ספר החינוך - 6 -

כח נאמנות שני עדים / אפשר שהעידו בשקר / צונו לחתוך על פי שנים

עדים / שיטת הרמב"ם - 8 -

שיטת הצפנת פענח בביאור דברי הרמב"ם - 13 -

כח נאמנות שני עדים / ראייה ברורה / שיטת הרשב"א - 14 -

עדות כנגד דבר ידוע / עדות על נס - 15 -

עדות על נס - 20 -

בית דין שמבקש עדות של עדי שקר - 23 -

שני עדים / לולי דין התורה לדון בשני עדים

א. בדינו של עובד ע"ז שחייב מיתה נאמר בתורה בדברים פרק י"ז פס' ו':

על פי שְׁנַיִם עֵדִים אוּ שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוֹמֵת הָמֵת לֹא יוֹמֵת עַל פִּי עֵד אֶחָד

ובפרשת שופטים בדברים י"ט ט"ו:

לֹא יָקוּם עַד אֶחָד בְּאִישׁ לְכָל עֹון וּלְכָל חַטָּאת בְּכָל חַטָּא אֲשֶׁר יַחֲטֵא
עַל פִּי שְׁנֵי עֵדִים אוּ עַל פִּי שְׁלֹשָׁה עֵדִים יָקוּם דָּבָר.

בדיני נפשות מקדימה התורה את הצד החיובי (קבלת שני עדים) ולאחר
מכן את הצד השלילי (לא יומת ע"פ עד אחד) ואילו בפרשת שופטים
הסדר הוא הפוך קודם הצד השלילי ולאחר מכן הצד החיובי.

יתכן שבכל מקרה תורה מלמדת את תחילה את החידוש. בדיני נפשות
החידוש הוא שיש יכולת להרוג אדם על פי עדים. לולי חידוש התורה היה
מקום לומר שאין להסתפק בשני עדים כדי להרוג אדם. ואילו בשאר
דברים היה מקום לומר ההיפך שדי בעד אחד (כמו באיסורין), ועל כך בא
הפסוק בפרשת שופטים ומלמד תחילה שלא די בעד אחד, אלא יש צורך
בשני עדים¹.

ועל פי האמור נוכל לבאר את החילוק בדין עדות מיוחדת בין דיני ממונות

¹ ועוד שבנפשות נאמר "שנים עדים" ללמדך שמדובר ב"קבוצה" מחייבת שהיא יוצרת את הכח
לחייב, לעומת זאת בפרשת שופטים נאמר "שני עדים" כלומר אחד ועוד אחד, ובממונות עד אחד
מחייב שבועה.

לדיני נפשות. בדיני נפשות עדות מיוחדת² פסולה, כיון שלולי חידוש התורה שיש להם סמכות, לא היינו מקבלים את דבריהם ורק לשניהם יחדיו יש סמכות להעיד. לעומת זאת בדיני ממונות, שאף לולי דין התורה היה מקום לקבל אפילו עד אחד, ניתן להכשיר עדות מיוחדת³.

ב. בן נח נהרג על פי עד אחד (סנהדרין נז: ועי"ש בדרשת הכתוב). ולכאורה היה מקום להסיק מכאן שכך הוא הדין הפשוט שהיה נוהג לולי חידשה תורה שני עדים בדיני נפשות של ישראל (שלא כדברינו לעיל), אולם אין זה ראייה מכרחת כיון שיתכן שבבני נח יש חומרות מיוחדות שלא נוהגות בישראל וכגון שנהרג ללא התראה (שם, נז.).

ג. עד אחד נאמן באיסורין⁴ (כשלא איתחזק איסורא – עיין פרטי הדין ביו"ד סימן קכ"ז סעיף ג') והיה מקום לומר שלולי חידוש התורה שבבית דין יש צורך בעדות של שנים, היינו יכולים להסתפק בעד אחד, שהרי נאמנותו של עד אחד באיסורין הינה אפילו באדם פסול עדות (כל עוד אינו רשע) ואף ללא חקירת בית דין ואפילו כשיש לו נגיעה בדבר ואף באיסורי תורה חמורים, וא"כ היה מקום לומר, שבודאי אחר חקירת בית דין, נוכל לקבל

² עדות מיוחדת הינה עדות בה שני העדים לא רואים זה את זה או ראו המעשה זה אחר זה. אמנם לדינא בעדות מיוחדת בנפשות פסק הרמב"ם בפרק ד' מרוצח הלכה ח': "ההורג נפשות ולא היו שני העדים רואין אותו כאחת אלא ראהו האחד אחר האחד, או שהרג בפני שני עדים בלא התראה, או שהוכחשו העדים בבדיקות ולא הוכחשו בחקירות, כל אלו הרצחנין כונסין אותן לכיפה ומאכילין אותן לחם צר ומים לחץ עד שיצרו מיניהן ואחר כך מאכילים אותן שעורים עד שכריסם נבקעת מכובד החולי". ואכמ"ל.

³ עיין רמב"ם פרק ד' מעדות לגבי עדות מיוחדת. והרמ"א בחו"מ סימן ל' סעיף 'כתב שדבר איסור כמוהו כממון.

⁴ כתב רש"י חולין דף י: ד"ה "עד: "דכל יחיד ויחיד האמינותו תורה וזבחת מבקרך ומצאנך [דברים י"ב] ושחט את בן הבקר (ויקרא א) ואכלי כהנים על ידו ולא הזקיקו להעמיד עדים בדבר ולא הצריכה תורה עדים אלא לעונש ממון או מיתת בית דין ולערויות דגמרינן (גיטין צ) דבר דבר מממון". וביבמות דף פח. ד"ה "ואמר" כב רש"י: "והא ודאי פשיטא לן דסמכי עליה כל זמן שלא נחשד דאי לאו הכי אין לך אדם אוכל משל חברו ואין לך אדם סומך על בני ביתו".

עדותו של עד אחד – ובאה תורה ואמרה שבעדות בבית דין יש צורך בשני עדים.

ולכאורה יש מקום להסיק (הן מדין בני נח והן מדין עד אחד באיסורין), שהצורך בשני עדים איננו כדי לוודא את אמיתות הענין, שהרי בבני נח ובאיסורין אנו סומכין על עד אחד, ומכאן שהחיוב של שני עדים הינו "גזירת הכתוב" שלא באה כדי לאמת את הדבר אלא מסיבה אחרת.⁵

אולם יש מקום לפקפק בדבר, כיון שנאמנותו של עד אחד באיסורין מוגבלת למקרים בהם לא איתחזק איסורא (יו"ד קכ"ז ג' ברמ"א) ובעדות עד אחד בסוטה דבריו מתקבלים כיון שיש רגלים לדבר (סוטה ג.)⁶ ואילו בבית דין מתקבלת עדותם של שני עדים גם כשלא איתחזק איסורא וגם כשאין רגלים לדבר ולכן יש צורך בשני עדים כדי לוודא את אמיתות הדברים. ועיין לקמן בטעמים שנאמרו בדברי הראשונים בביאור כח הנאמנות של שני עדים.

כח הנאמנות של שני עדים / חזקה / שיטת ספר החינוך

ד. ⁷ספר החינוך מצוה תקכ"ג:

שנמנענו שלא נעמיד גבולי העונש בגוף הנענש, וכן שלא נוציא ממון, על פי עדות עד אחד...

⁵ עיין הערה 16.

⁶ ולגבי עד אחד בעגונה – נחלקו הדעות האם נאמנותו דרבנן או מן התורה, ואכמ"ל. וכתב הרמב"ם בפרק ה' מהלכות עדות הלכה ב': "בשני מקומות האמינה תורה עד אחד, בסוטה שלא תשתה מי מרים ובעגלה ערופה שלא תערף כמו שביארנו, וכן מדבריהן בעדות אשה שיעיד לה שמת בעלה".
⁷ בכל הענין עיין בשורת הדין ח' במאמרו של הרה"ג של הרב חיים שלמה שאנן זצ"ל.

משרשי המצוה, לפי שיצר לב האדם רע ולפעמים יעלה בלבו טינא על חברו, ואפילו יהיה האדם בתכלית הכושר לא ינצל מחטא לפעמים ואף כי יעמוד אדם ימים רבים בדרכי היושר אינו מן הנמנע להתהפך במחשבתו ולהרשיע... על כן הוא ראוי וכשר הדבר שלא לסמוך על לב אדם לענוש חברו על פיו, ואפילו יהיה הנענש רשע גמור והדיוט שבהדיוטות והמעיד חכם גדול שבישראל. אבל בהיות המעידים שנים אנשים כשרים, חזקה בכל זרע ישראל שלא יסכימו שנים להעיד בשקר, וגדולה חזקה בכל הדברים.⁸

מדברי ספר החינוך עולה שהצורך בשני עדים הוא מניעת עדות שקר מכוונת וחזקה של שני אנשים כשרים מישראל לא ישקרו.

ולדבריו יש לעיין כיצד אנו מקבלים דברי עד אחד באיסורין ? ונראה לומר, שעד אחד נאמן במיגבלות מסוימות שנותנות לו נאמנות (לא איתחזק איסורא ועוד – עיין יו"ד סימן קכ"א ג' וכן"ל אות ג') אבל שני עדים נאמנים גם ללא המיגבלות הללו, ולכן חייבה תורה שני עדים בבית דין.

אמנם, כיצד ניישב את דין עד אחד בבני נח שעדותו מתקבלת בבית דין ועל פיו נהרג בן נח⁹ ? בדוחק נאמר שגזירת הכתוב היא. ועוד יתכן להציע על פי דברי הרשב"א לקמן (אות ז') שיש דרגות בראיות, ועבור נפש מישראל דרשה תורה ראיה חזקה יותר.

⁸⁸ עיין שו"ת בית אפרים יו"ד סימן ב' שהאריך מה הוא המקור לכך שמקבלים עדות מישראל וסומכים על כך שהוא כשר, האם יסוד הדבר בחזקה או ברוב כ"כ גדול שאף ר"מ שחייש למיעוטא מודה, ועיין גם בהקדמת הפנ"י למסכת כתובות בדבריו של הרב המופלא ומופלג מוהר"ר בערשו נר"ו בהגאון מוה"צבי חתנו של בעל הפנ"י, בד"ה "אי ר"מ" שג"כ ביאר שר"מ אינו חושש למיעוטא כה"ג.

⁹ מרומי שדה, סנהדרין דף נז: "ב"נ נהרג בדיין אחד ובעד אחד. בתרגום אונקלוס בפ' נח פי' סהדיא. ונראה דלא נשנה כאן אלא בעד אחד שברור שאינו משקר, דמכ"מ בישראל אינו כלום, אבל סתם עד אחד אין הוכחה שמעיד אמת".

עוד נראה לומר, שכאשר בא דבר להכרעת בית דין, יש צורך שלא יוצר מצב של חוסר אימון בבית הדין. ולכן למרות שעד אחד הינו נאמן, יש חשיבות למניעת לזות שפתיים על בית דין, ולפיכך בדבר שנצרכת בו הכרעת בית דין, הקפידה תורה על ראייה ברמה גבוהה יותר של שני עדים ולא הסתפקה בעד אחד ולו רק כדי למנוע לזות שפתיים על בית דין.

שני עדים אפשר ששיקרו / צונו לחתוך על פי שנים עדים / שיטת הרמב"ם

ה. רמב"ם פרק ז' מהלכות יסודי התורה הלכה ז':

ולא כל העושה אות ומופת מאמינים לו שהוא נביא אלא אדם שהיינו יודעים בו מתחלתו שהוא ראוי לנבואה בחכמתו ובמעשיו שנתעלה בהן על כל בני גילו והיה מהלך בדרכי הנבואה בקדושתה ובפרישותה ואח"כ בא ועשה אות ומופת ואמר שהקל שלחו מצוה לשמוע ממנו שנאמר אליו תשמעון, ואפשר שיעשה אות ומופת ואינו נביא וזה האות יש לו דברים בגו, ואעפ"כ מצוה לשמוע לו הואיל ואדם גדול וחכם וראוי לנבואה [הוא] מעמידים אותו על חזקתו, שבכך נצטוינו כמו שנצטוינו לחתוך את הדין ע"פ שני עדים כשרים ואף על פי שאפשר שהעידו בשקר הואיל וכשרים הם אצלינו מעמידין אותן על כשרותן. ובדברים האלו וכיוצא בהן נאמר הנסתרות לה' אלקינו והנגלות לנו ולבנינו, ונאמר כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב

רמב"ם פרק ח' מהלכות יסודי התורה פרק ח' הלכה ב':

...שהם והוא עדים בדבר כשני עדים שראו דבר אחד ביחד שכל אחד מהן עד לחבירו שהוא אומר אמת ואין אחד מהן צריך להביא ראיה לחבירו, כך משה רבינו כל ישראל עדים לו אחר מעמד הר סיני ואינו צריך לעשות להם אות... נמצאת אומר שכל נביא שיעמוד אחר משה רבינו אין אנו מאמינים בו מפני האות לבדו כדי שנאמר אם יעשה אות נשמע לו לכל מה שיאמר, אלא מפני המצוה שצוה משה בתורה ואמר אם נתן אות אליו תשמעון, כמו שצונו לחתוך הדבר על פי שנים עדים ואף על פי שאין אנו יודעין אם העידו אמת אם שקר¹⁰, כך מצוה לשמוע מזה הנביא אף על פי שאין אנו יודעים אם האות אמת או בכישוף ולט.

מדברי הרמב"ם נראה להסיק, שהכרעה על פי שני עדים הינה גזירת הכתוב ולמרות שאין אנו יודעים אם הם דוברי אמת ואפשר שהעידו בשקר¹¹ !

ויש לעיין האם כוונת הרמב"ם לומר, שאנו לא יודעים כי אין לנו יכולת לדעת (אחר הבדיקות, דרישות וחקירות) אבל כלפי שמיא ברור הדבר שדבריהם אמת, או שאין נפ"מ האם דבריהם אמת או לא, תורה ציוותה לחתוך הדין על פי העדים ותורה ציוותה להתנהג על פי העדים ואין הכרח שמדובר ב'אמת' וכפי שהסתמכות על חזקה (והורגים על פי חזקות) או רוב איננה בהכרח אמת כי אם דרך להתנהג במקרי ספק - ולכאורה כך עולה מדבריו בפרק ז' הנ"ל¹².

¹⁰ עיין בפירוש דרך המלך על הרמב"ם, כאן.

¹¹ כשאדם יודע שהאמת איננה כדברי העדים שהעידו עליו, האם עדותם מחייבת אותו ? וכתב הרמב"ם בפרק י"א מהלכות שגגות הלכה ח': "אמרו לו שנים טמא היית כשנכנסת למקדש ובפנינו נטמאת וידעת שאתה טמא אף על פי שהיה בין טומאה זו שמעידין בה ובין כניסתו למקדש ימים רבים שאפשר לו שיאמר כבר טבלתי הואיל והכחיש את העדים ואמר לא נטמאתי מעולם הרי אלו נאמנים ומביא קרבן על פיהם, אם הביאוהו שנים לידי מיתה חמורה קל וחומר שיביאוהו לידי קרבן הקל שהרי הכחישן" כלומר, למרות שהוא טוען כנגדם ויודע שלא כדבריהם - הם גוברים ! ועיין שם בראב"ד שחולק.

¹² ואולי יש מקום לצרף לכאן את דברי הרמב"ן שבהערה 25 שעצם העובדה שנחתך הדין, מלמדת שהקב"ה מסכים על ידם.

כמובן, שהאפשרות השניה מעלה קושי, ומדוע תצוה תורה לקבל עדים
אף שאין בטחון שהינם דוברי אמת (ובודאי בנפשות שאי אפשר להחזיר
את הדין) ? ויתכן שניתן לבאר את דברי הרמב"ם על פי דברי החזו"א
באו"ח סימן קל"ד ס"ק ד' לגבי קביעת התקופות:

חזו"א או"ח קל"ח ס"ק ד' :

במה שהקשו על תקופת שמואל דאינה בדקדוק. יש לומר דמצינו
כיוצא בזה בריבוע יותר על העיגול ובאלכסונוא תרי חומשא, דזהו
בכלל שיעורין. וניתנה ההלכה לחשוב בקירוב שלא ניתנו המצוות
אלא לצרף הבריות ולדקדק בצוואותיו יתברך לקבלת מלכותו
יתברך וגם לקיום חכמת התורה הכלולה בכל דיני המצוה ולסוד
הפנימיות ולכל הני אינו מפסיד אם הקביעות של גבולי הצמצום
יהיה בקירוב כדי שיוכלו לקיים מצוות המעשיות אף חלושי
הדעת¹³...

כלומר, הצורך לאפשר קיום מצוות התורה אף ל"חלושי דעת" מתיר לנו
לפעול שלא על פי הדקדוק אלא בקירוב על פי שיטת שמואל. ומכאן
שאף בדיני עדות נוכל לומר מעין כך, הצורך שבית הדין יוכל לפסוק גובר
על הדיוק שיכול לשתק את יכולת הפסיקה של בית דין¹⁴.

¹³ ועיי"ש שהכחשת העדים בקידוש החודש על ראיית הלבנה, היה לחכמים סוד העיבור שהיה
בדקדקו ממש – עיי"ש. ויעיין בלב שומע לשלמה ח"ב עמ' שצ"ז בכל הענין ויעיין גם למאמרו של
הרב מרצבך זצ"ל בעלה יונה שדן על התקופות ודיוקם ומתי מתחשבים בשנת חמה ומתי בשנת
לבנה, ואכמ"ל. ועיי"ש בלב שומע הנ"ל סימן ל"ח-ל"ט. ובסימן מ' בעמ' רצ"ט ואילך. ואכמ"ל
מדיני טריפות ועיין רמב"ם פרק י' משחיטה הל' י"ב י"ג ובדברי החזו"א ביו"ד סימן ה' ס"ק ג',
שהלכות טריפות על פי הטרפות ב' אלפים תורה, ואף אם יש להם רפואה בזמן אחר, עיי"ש.

¹⁴ ומעין הדיון בגמ' במכות דף ז. במשנה: "סנהדרין ההורגת אחד בשבוע נקראת חובלנית רבי
אליעזר בן עזריה אומר אחד לשבעים שנה רבי טרפון ורבי עקיבא אומרים אילו היינו בסנהדרין לא
נהרג אדם מעולם רשב"ג אומר אף הן מרבין שופכי דמים בישראל" ובגמ' שם: "רבי טרפון ורבי
עקיבא אומרים אילו היינו וכו' היכי הוה עבדי רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרוייהו ראיתם טריפה
הרג שלם הרג אמר רב אשי אם תמצא לומר שלם הוה דלמא במקום סייף נקב הוה בבוועל את הערוה
היכי הוה עבדי אביי ורבא דאמרי תרוייהו ראיתם כמכחול בשפופרת ורבין היכי דיינו כשמואל דאמר

ובפרק כ"ד מהלכות סנהדרין הלכה ה' כתב הרמב"ם :

...אם ידע הדיין שזה המת אינו אמוד להיות לו חפץ זה וסמכה דעתו שאין זה החפץ של מת מוציאו מן היורשין ונותנו לזה האמוד בו ונתן סימנים, וכן כל כיוצא בזה שאין הדבר מסור אלא ללבו של דיין לפי מה שיראה לו שהוא דין האמת. אם כן למה הצריכה תורה שני עדים שבזמן שיבואו לפני הדיין שני עדים ידון על פי עדותן אף על פי שאינו יודע אם באמת העידו או בשקר¹⁵.

ונראה שבדרכו של הרמב"ם נקט גם בשו"ת אגרות משה יו"ד חלק א' סימן ס"ה :

¹⁶ ובאמת לפי"ז גם מה שדנין ע"פ שני עדים אין דנין מחמת שהוברר בברור בהגדתם, שנאמנות אינה ידיעה ברורה ואינה בגוף הדבר¹⁷. אלא שהוא חדוש התורה לדון בנאמנות דשני עדים ואלימי ב' עדים לחדש דבר בעדותן ולכן בעי דוקא בגדר הגדה ובכל הלכות הגדת עדות.

אולם למרות כל האמור לעיל, ברור שתחילה יש לברר אם העדים אינם משקרים עד כמה שידי הדיינים מגיעות והרי זו מצוה וכפי שכתב הרמב"ם עצמו בפרק א' מהלכות עדות הלכה ד':

שמואל במנאפים משיראו כמנאפים הדרן עלך כיצד העדים". כלומר קיימת אפשרות להרבות בשאלות לעדים שימנעו את קיום הדין אבל דבר זה ירבה שופכי דמים בישראל, וכן¹⁵ שערי ישר שער ה' פרק י': "דבאמת מה שהדין להוציא ממון ע"י עדים אינו כידיעה של אן סהדי, אלא גזיה"כ הוא, דכיון דפסלה תורה קרובים לעדות אף משה ואהרן, מזה מוכח דהגדת עדים אינה כאנן סהדי, דהיכא דאיכא אנן סהדי אי"צ לדין עדות".¹⁶ עי"ש בתחילת הדברים בחילוק שבין קבלת עד אחד לשני עדים, שער אחד הינו גילוי הדין ואילו בית דין בדיני ממונות הינם עושים מעשה דין, ועי"ש ובבירור דבריו (וצ"ע שלכאורה בממונות בית דין מגלים מה היתה האמת משא"כ בקנסות או בעונשין).¹⁷ קצ"ע שהרי "המוציא מחבירו עליו הראיה" וראיה פירושה עדים ומוכח שהם ראיה ? ושמה הם ראיה לאחר שתורה קבעה שהם ראיה.

מצות עשה לדרוש את העדים ולחקרן ולהרבות בשאלתן ומדקדקין עליהן ומסיעין אותן מענין לענין בעת השאלה כדי שישתקו או יחזרו בהן אם יש בעדותן דופי,

אמנם, אף אחר הדרישה החקירה, הדיין איננו יודע אם דבריהם אמת או לא, שהרי הוא לא ראה את המעשה בעצמו. אולם תורה ציותה לדיין שלאחר החקירות יקבל את עדות העדים ולא יפקפק אחריהם כיון שלא מתגלה שקר או דופי בדבריהם (ועיין בעז"ה לקמן לגבי קבלת עדות שאינה מתיישבת עם המציאות או על מעשה ניסים בביאור שיטת הרמב"ם על פי הצפנת פענח לקמן באות ז' ובאות ט').

על פי דברי הרמב"ם ניתן לבאר את הכלל בהלכות עדות האומר ש"תרי כמאה"¹⁸, כיון שקבלת שני עדים הנה על פי 'גזירת הכתוב' אין משמעות האם יש שני עדים או מאה, תורה קבעה עדות של שנים כעדות הקובעת וכל תוספת על השנים אינה מעלה ואינה מורידה.¹⁹

1. פירוש המשנה לרמב"ם מסכת סנהדרין פרק ז משנה ג':

וכבר ידעת שהעדים הם שהורגים בידיהם איזה מיתה שתהיה, לפי שאותו הדבר אצלם ברור כיון שראוהו בחושיהם, ואצלינו אינו אלא ספור, לפי שאין לנו ידיעה אלא במה ששמענו מהם, ולפיכך צוה ה' שיהיו העדים עצמם ממונים על הדבר. וזה דבר נפלא

¹⁸ כלומר אם יש שני עדים ומולם מאה אין משמעות לכת של המאה יותר משל שני עדים, אלא הרי זה כמו תרי כנגד תרי (ועיין שו"ת נו"ב מהדו"ק אבהע"ז ס"ה ד"ה, ומה שכתב". אולם לגבי אומדנא יש מעלה למאה על פני שנים (יומא פג.). וכתב הרמב"ם בפרק י"ב מהלכות גירושין הלכה כ"ב: " שאין אומרים שנים כמאה אלא בעדים כשרים אבל בפסולין הולכין אחר הרוב בין להקל בין להחמיר".

¹⁹ וכן כתב באג"מ שצוין לעיל (וכתב שסמברא מאה טובים משנים) ובצפנת פענח בפ"ז מהלכות יסודי התורה ה"ז. ולשיטת החינוך לעיל והרשב"א לקמן (אות ח'), שנאמנות שני שני עדים יסודה בחזקה או בראיה ברורה, יש לומר שמאה אינם מהווים ראיה טובה יותר משנים כיון שהימצאות עדות של שנים מכוונת היא החידוש הגודלו מכאן ואילך אין זו תוספות כה משמעותית, וצ"ע.

האם דין "יד העדים תהיה בו בראשונה" מלמד שהדיינים עדיין מסופקים
האם האמת כדברי העדים ולכן מוטלת המצוה לקיום העונש על העדים
שלהם אין צד קל של ספק בדבר ואין להטיל זאת על הדיינים, או
שהמטרה היא לוודא שהעדים אינם מעידים עדות שקר, שאם הם יודעים
שהם אלו שיהרגו את הנידון, יש תקווה שיחששו יותר מאשר דיבור ללא
מעשה, וצ"ע.

שיטת הצפנת פענח בביאור דברי הרמב"ם

ז. צפנת פענח פרק ז' מיסודי התורה הלכה ז'²⁰:

כמו שנצטוונו לחתוך כו'. מוכח מדברי רבינו דנאמנות ב' עדים הוא
גזירת הכתוב... ונראה דזה מה שמצינו... דמכחישי העדים אם
הטבע או האומדנא אינו כן²¹, זה רק בדברים שאין העדים גומרים
הדבר כמו גבי בכור דצריך דוקא התרת חכם אף במום גלוי כמש"כ
במ"א וכן גבי קידוש החדש או דהעדות שלהם רק אומדנא כהך
דב"ב דמדיצאה וראשה פרועה הוה אומדנא שהיא בתולה. אבל
במה שנגמר הדבר על ידי זה, אין משגיחין במה שהטבע מכחישם²².

הצפנת פענח מחלק בין עדות שלאחריה יש צורך בפסק בית דין, שבית
דין אינו יכול להוציא תחת ידו פסק שהוא נגד הטבע או נגד אומדנא. אבל
במקרה בו העדות עצמה גומרת את הדין, מתקבלת עדותם של העדים,
אף בדבר שהוא נגד הטבע. אמנם הצפנת פענח לא ציין למקרה מהסוג

²⁰ עיין באות ה' בנוסח דברי הרמב"ם.

²¹ פירוש, כיון שעדות היא גזירת הכתוב, מדוע אין לקבל עדים שמעידים נגד הטבע, והרי תורה
גזרה לקבל עדותם ?

²² עיין ביאור דבריו במשנת רבינו יוסף הרוגאצ'בי עמ' 136 ואילך.

האחרון²³, וצ"ע. ומ"מ למדנו מדבריו שסמכותם של עדים הינה גם כנגד הטבע. ובפשטות גם אם יעידו על מעשה ניסים – יתקבלו דבריהם בדבר שהעדים הם הגורמים את הדין.

כח נאמנות שני עדים / ראייה ברורה / שיטת הרשב"א

ח. כלל הוא בדיני ממונות "המוציא מחבירו עליו הראיה" (ב"ק מו: ²⁴) והראיה הינה עדים וכתב הרשב"א בחידושו לכתובות דף יא. :

וי"ל משום דלעולם אין מוציאין ממון אלא בראיה ברורה, ותדע לך דעד אחד נאמן באיסורין ובממון אין פחות משנים.

עדים הינם 'ראיה ברורה'²⁵. ומסתבר שהסיבה היא שהסיכוי ששני אנשים יכונו עדותם ויצלחו את החקירות והדרישות הינו קטן. ואף שידוע שיש מציאות של עדי שקר בעולם (וכדין הזמה²⁶ או עדות מוכחשת), כל עוד

²³ ועיי"ש שציין לגמ' ביבמות (ונראה כוונתו יבמות פח. לגבי אשה שנישאה על פי שני עדים ובא הרוג או או שנים עדים, שציין שלכאורה במקרה זה נגמר הדין על פי עדים ואע"פ כן לא מקבלים דבריהם וביאר שם טעם הדין.

²⁴ עיין "האם הולכין בממון אחר הרוב" – ועד טוב קונטרס ח', מרחשון/כסלו תשע"ח אות א', ד' חידושי הרמב"ן ב"ב דף לא. : "מה לי לשקר להכחיש העדים ולומר שקרנים הם והתורה האמינתם". ויל"ע האם שיטת הרמב"ן כשיטת הרשב"א. ועיין גם בהערה הבאה.

²⁵ אמנם הרמב"ן בפירושו לתורה בדברים פרק י"ט פס' י"ט חידש: "כאשר זמן – ולא כאשר עשה, מכאן אמרו הרגו אין נהרגין, לשון רש"י מדברי רבותינו (מכות ה ב). והטעם בזה, בעבור כי משפט העדים המוזמין בגזרת השליט, שהם שנים ושנים, והנה כאשר יבואו שנים ויעידו על ראובן שהרג את הנפש ויבואו שנים אחרים ויזימו אותם מעדותם צוה הכתוב שיהרגו, כי בזכותו של ראובן שהיה נקי וצדיק בא המעשה הזה אילו היה רשע בן מות לא הצילו השם מיד ב"ד, כאשר אמר (שמות כג ז) כי לא אצדיק רשע. אבל אם נהרג ראובן, נחשוב שהיה אמת כל אשר העידו עליו הראשונים, כי הוא בעונו מת ואילו היה צדיק לא יעזבונו ה' בידם, כמו שאמר הכתוב (תהלים לו ג) ה' לא יעזבונו בידו ולא ירשענו בהשפטו. ועוד שלא יתן ה' השופטים הצדיקים העומדים לפניו לשפוך דם נקי, כי המשפט לאלהים הוא ובקרב אלקים ישפוט. והנה כל זה מעלה גדולה בשופטי ישראל, וההבטחה שהקב"ה מסכים על ידם ועמהם בדבר המשפט. וזה טעם ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' (פסוק יז), כי לפני ה' הם עומדים בבואם לפני הכהנים והשופטים, והוא ינחם בדרך אמת, וכבר הזכרתי מזה בסדר ואלה המשפטים (שמות כא ו).". כלומר האמת מתבררת על פי התוצאה ו"בקרב אלקים ישפוט" אמנם יש לדקדק בלשונו: "נחשוב שהיה אמת" האם כוונתו שזו האמת או שכן מצוים אנו לחשוב.

לא הוכח אחרת הרי זו ראייה ברורה, כלומר כך היא האמת ולא כפי שכתב החינוך (לעיל אות ד') שמדובר ב"חזקה" בלבד.

וביחס לעובדה שבמקרים אחרים אנו סומכים על ראיות שאינן ראיות ברורות כמו שני עדים (כמו עד אחד באיסורין) וכמו שתמהנו לעיל על כך (עיין לעיל אות ד'), הרשב"א לא ביאר את טעם הדבר, ונראה שהאמור לעיל (שם) יישב אף את שיטת הרשב"א – ע"ש.

עדות כנגד דבר ידוע / עדות על נס

ט. לשיטת החינוך (אות ד') והרשב"א (אות ז') שקבלת שני עדים יסודה בחזקה או שמהווה ראייה ברורה, מסתבר שאם עדים יעידו נגד הטבע. כגון שהשמש זרחה בצפון – דבריהם לא יתקבלו. ולמרות שהידיעה שהשמש איננה זורחת בצפון הינה מכח נסיון העבר²⁷, אין 'הוכחה' שמחר לא תזרח בצד אחר, מ"מ זו 'אמת' שכך היא המציאות וכפי שרבן גמליאל בדק את העדים על פי צורות לבנה שהיו לו על פי ידיעתו שכך צריכה להיראות הלבנה ביום זה (עיין ר"ה כד. ושם כה., כ:), ולכן עדות העדים תידחה שהרי אינה אמת.

אמנם לשיטת הרמב"ם (אות ה') שגזרה תורה להאמין לשני עדים, אף אם אין אנו יודעים שדבריהם אמת. יש לעיין שמא נקבל את דבריהם של העדים שהרי יש לקבל דבריהם בין אם יודעים אנו שדבריהם אמת ובין אם לאו. ולעיל באות ז' צויינה שיטתו של הצפנת פענח. ולקמן נציע דרך נוספת.

²⁷ דומה ל"רובא דליתא קמן".

מסתבר שדברי הרמב"ם הינם רק במקרה בו לא ידוע לנו האם דבריהם אמת, אבל אם ידוע לנו שדבריהם אינם דברי אמת- אין לקבלם²⁸ שהרי דורשים חוקרים ובודקים את העדים לדעת האם אינם דוברי שקר. והרמב"ם עצמו כתב בפרק כ"ד מסנהדרין הלכה ג':

ומנין לדיין שהוא יודע בדין שהוא מרומה²⁹ שלא יאמר אחתכנו ויהיה הקולר תלוי בצוארי העדים, תלמוד לומר מדבר שקר תרחק.

כיצד יעשה ידרוש בו ויחקור הרבה בדרישה ובחקירה של דיני נפשות.

אם נראה לו לפי דעתו [שאין בו רמאות חותך את הדין על פי העדות,

²⁸ יש לעיין האם עדים שדבריהם נדחים מחמת ה"מציאות" יפסלו מכאן ואילך לעדות כמו עדים זוממים או שכדי לפסולם לעדות יש צורך בעדים.

כמו כן מצאנו שלשית ר' יהודה בית דין יכולים לפסול עדים על פי אומדן דעת. כמבואר במשנה במכות פרק א' משנה ח', שאם כת הזימה שני עדים ולאחר מכן באו עוד עדים ושוב אותה כת הזימה אותה וכן הלאה, סובר רבי יהודה שאין לקבל את הכת המזימה כיון שעשו קנוניא להזים כל מי שיבוא ("איסטטית היא זו") – עיין ברע"ב שם (ויש שפירשו את שיטת ר' יהודה באופן אחר).

ועדים שהוכחו נפסלו לעדות אולם עיין נתיבות סימן מ"ו ס"ק ז' שבמחלוקת בין שתי כתות עדים לגבי חתימה של אדם למי היא שייכת, שאין בזה דין עדות מוכחשת. ופורטו הדברים במאמרו של הגר"ז נ ביישור יב עמ' תקל"א: "במחלוקת בחכמה אין אחת משקרת אלא טועה, ובוזה דינם כדיינים שהולכין אחר רוב דעות, ומסתבר שגם במחלוקת שבין שתי כתי עדים אם האיש ראובן או שמעון, זה מחלוקת בחכמה ולא בשקר והולכין אחר רוב דעות". (ומילא לא יפסלו לעדות?). ומקום נוסף בו יש משמעות לרוב בעדות, הינו בסוטה, כמבואר במשנה בסוטה לא: "אחד היה אומר נטמאת ושנים אומרים לא נטמאת – היתה שותה" כיון שעל פי השנים יש לה זכות לשתות. אמנם בסוטה קים חידוש שעד אחד נאמן ע"ש במשנה ובסוגיית הגמ'.

ולשית הרמב"ם, יכולה להיות מציאות בה עדים אמרו להד"ם ואע"פ כן יפסלו לעדות כיון שאינם זוכרים, עיין פ"ו מטוען ונטען הלכה ד' ויסודו בדברי הגמ' בשבועות מא: כל מילתא דלא רמיא עליה דאניש לאו אדעתיה" וחידושו של הרמב"ם (וכן הוא בפירושו הר"ח שם) שעקרון זה קיים אף בעדים.

²⁸ שו"ת נו"ב אבהע"ז סימן ס"ה.

²⁹ הרמב"ם לא ביאר מה הוא מקור ידיעת הדיין, ומ"מ מדובר בידיעה שאינה יכולה לבוא כראיה בדין.

אבל אם היה לבו נוקפן] שיש בו רמאות או שאין דעתו סומכת על דברי העדים אף על פי שאינו יכול לפסלן או שדעתו נוטה שבעל דין זה רמאי ובעל ערמה והשיא את העדים אף על פי שהם כשרים ולפי תומם העידו וזה הטעם או שנראה לו מכלל הדברים שיש שם דברים אחרים מסותרין ואינן רוצים לגלותם, כל אלו הדברים וכיוצא בהן אסור לו לחתוך אותו הדין אלא יסלק עצמו מדין זה וידינו מי שלבו שלם בדבר, והרי הדברים מסורים ללב והכתוב אומר כי המשפט לאלקים הוא.

כלומר, רק במקרה בו לדיין אין ידיעה שהדין מרומה, הוא סומך על העדים, אבל אם ידוע לו שהדין מרומה, אסור לו לסמוך על העדים, אולם אסור לו לפסוק כנגדם – אלא יסתלק.

י. ראייה לאמור לעיל (שידיעה על הליכות הטבע גוברת על עדים) מסוגיית הגמ' בבכורות כח. לגבי מום של דוקין שבעין, שאם הוא מום קבוע הבכור יוצא לחולין ואם הוא מום עובר אינו יוצא לחולין. ובדיקה זו צריכה להיעשות על ידי מומחה בחייו של הבכור. ואם נשחט הבכור ועתה נראה המום קבוע ובאו עדים והעידו שגם בחיי הבכור המום היה נראה קבוע, דנה הגמ' שם בדף כח :

איבעיא להו מפני המשתנין וכולהו משתני או דלמא איכא דמשתני ואיכא דלא משתני למאי נפקא מינה לאכחושי סהדי אי אמרת כולהו משתני שקרי נינהו ואי אמרת איכא דמשתני ואיכא דלא משתני סמכינן עליהו...

כלומר, אם היה ברור לנו שכל הדוקים שבעין משתנים לאחר שחיטת ומות הבכור, העדים שמעידים שכך היה גם קודם מותו הינם עדים שקר.

כלומר הידיעה הטבעית שלנו גוברת על עדות העדים.³⁰

יא. בשו"ת חכם צבי סימן ע"ד דן אודות תרנגולות שנפתחה ונמצאה ללא לב ובסימן ע"ו האריך לדון אודות עדים שהעידו נגד המציאות הטבעית ועל מעשה ניסים (ובבירור שיטת הרשב"א בשו"ת חלק א' סימן צ"ח)³¹ והעלה שם:

וכיון שכבר ביררנו שאפי' באו שנים ואמרו שלי"ה³² לב לתרנגולות הזאת אינם נאמנים דודאי סהדי שקרי נינהו^{33, 34}.

וכתב עליו הפלתי בסימן מ' ס"ק ד':

והאריך בו הגאון הנ"ל ודבריו תחילתו מתוק וסופן מרור, ולא יכלו עדת בני ישראל לשתותן כי מרים הם... אפילו נפתח התרנגולות בעדים כשרים והעידו שהשגיוח ולא נמצא לב, פסק כי עדים שקרי המה,

³⁰ אמנם לשיטת הצפנת פענח באות ו' יתכן שאין זו ראייה כיון שיש צורך בהכרעת הדיינים. ועיין גם בגמ' יבמות בדף קטז. – האם לחשוש לגמלא פרחא.

³¹ עי"ש שאין לחוש לדברים שהם כנגד הטבע ומעשה ניסים, אמנם הוא עצמו בסימן צ"ג דן על צירוף למנין של אדם שנוצר על פי ספר יצירה. שלא היה.³²

³³ ויש להעיר שעדות על טריפות איננה מחייבת שני עדים בבית דין אלא עד אחד נאמן באיסורין ולכן יש מקום לומר שבעד אחד באיסורין לא נאמן ואף אם יבואו נשי עדים לא יאמינו להם כי אין זה מדיני עדות, אבל בדבר שתלוי בעדות, יתכן שלשיטת הצפנת פענח בביאור שיטת הרמב"ם יתקבלו דבריהם וכנ"ל אות... אולם מדברי החכם צבי עצמו נראה שאינו מחלק בין עד אחד באיסורין לבית עדות בבית דין, וזאת על פי ראיותיו שם, עי"ש.

³⁴ ועיין שאילת יעב"ץ (בנו של החכם צבי) סימן קכ"א בביאור תשובת אביו ומ"מ הפלתי לקמן ודאי שלא הבין את דברי החכם צבי כדברי השאילת יעב"ץ. ויש שכתבו שהחכם צבי עזב את רבנות בקהילות אח"ו בעקבות המחלוקת על פסק דינו זה. ועיין נוה ההיכל גליון 369, וארא תשע"ז בדיון ההלכתי בכל הענין וציין גם לשו"ת נשאל דור ח"א יו"ד סימן ב' וח"ג סימן ב"ד.

ונשען על רשב"א (בתשובה ח"א סי' צ"ח) שכתב כן גבי ודאי טריפה
אף שהעידו שחי יותר מי"ב חודש, עיין שם. והפריז על המדה ביותר,
כי איך מדמה חומרא לקולא, הרשב"א אמרו להחמיר דאין לסמוך
על עדותן לבטל דבר תורה ולהקל באיסורים, אבל להקל לא שמענו
דנימא עידי שקר הם ונאכל תרנגולת בלי לב, הס מלהזכיר להתיר
טריפות וספק נבלות³⁵...

יא. אמנם לא רק ידיעה של דרכי הטבע גוברת על עדות העדים, אלא גם
הנהגה אנושית. וכמבואר בגמ' כתובות דף טז :

אי כל הנשאת בתולה יש לה קול כי אתו עדים מאי הוי³⁶, הנך סהדי
שקרי נינהו³⁷ ? אלא אמר רבינא רוב הנשאת בתולה יש לה קול וזו
הואיל ואין לה קול איתרע לה רובא.

כלומר, עדים יכולים להעיד שמקרה מסויים הינו מהמיעוט אבל אין
ביכולתם להעיד על דבר שברור שאינו נכון אף שהמצאות נובעת מהנהגה
שהניגו בני אדם. ולכן, אילו היה יוצא קול לכולן וביחס לנישואין אלו לא
יצא קול, עדות העדים לא תתקבל. ובביאור הדבר כתב הריטב"א שם :

אי כל הנשאת בתולה יש לה קול כי אתו עדים מאי הוי סהדי שקרי
נינהו. פירוש דאע"ג דעדים עדיפי מקלא... במידי דהוי מדינא דאית
ליה קלא, לעולם כי ליתא לקלא האי חזקה אלימא מסהדותא, דהא
כו"ע סהדי דאם איתא דהוה, קלא הוה ליה למילתא וזה דבר ברור.

הקול שיש לבתולה נובע מכך שהיא יוצאת מבית אביה לבית בעלה
בהינומא וראשה פרוע (משנה שם טו.). ויש לעיין מה מעידים העדים,

³⁵ ועי"ש הסתמכות על רופאים ומש"כ עליו בשאלת יעב"ץ ח"ב סימן קמ"ו, ואכמ"ל.

³⁶ רש"י שם : "כיון דחזקה דיש לה קול הרבה היו יודעין" – משמע שחזקה זו גוברת על עדים.

³⁷ ועיין גם כתובות כג. לגבי קידושין וגירושין בצנעא והוצאת קול.

האם הם מעידים שהם יודעים שהיא בתולה למרות שלא היה קול על יציאתה בהינומא וראשה פרוע, או שהם מעידים שיצאה בהינומא וראשה פרוע ורק הם מעידים על כך.

ונראה שעדות העדים היא כפי שמבואר במשנה (שם): "יש עדים שיצאת בהינומא וראשה פרוע" ועל כך אומרת הגמ' שאם לכל הנישאת בתולה יש קול, לא תתקבל עדות העדים³⁸, אבל אם יעידו העדים שהם יודעים שהיא היתה בתולה מידעם שאינה קשורה לאופן בו יצאה מבית אביה, יש מקום לומר שעדותם תתקבל שהרי אינם מעידים על הימצאות 'קול' שאף אחד אינו יודע ממנו. וכך כתב בשו"ת שאילת דוד, אבהע"ז סימן ט':

סחדי שקרי ניהו... הם אינם אומרים שנשאת בתולה רק אומרים שהי' קול לדבר שיוצאת מבית אביה לבית בעלה בהינומא בפרסום כדרך הבתולות ואם לכולם יש קול לדבר זה היו כולם זוכרים גם עתה וכיון שאין מי שיזכור רק אלו ניכר הדבר שמעידין שקר³⁹... ומבואר דאם היו אומרים שהיא באמת בתולה אך הי' איזה אונס וסבה שלא פרסמו, באמת היו נאמנים...

עדות על נס

יב. שני עדים שיעידו על מעשה נס שחורג מגבולות הטבע, כגון שיעידו שהשמש עמדה בגבעון או נעשה נס וכד' שמן שבבית בעבע ושפע שמן

³⁸ צפנת פענח פ"ז מיסודי התורה הלכה ז': "דהעדות שלהם רק אומדנא"³⁸ כהך דב"ב דמדיצאה וראשה פרועה הוה אומדנא שהיא בתולה", אמנם גם ה"קלא" הינו רק אומדנא. והצפנת פענח לשיטתו לעיל אות ד'.
³⁹ וציין ראה לדבריו מדברי הרשב"ם בב"ב צב: ד"ה "כי".

(כמעשה אשת עובדיה שצעקה אל אלישע – מלכים ב' פרק ד'⁴⁰) או על
נס פך השמן כמו שאירע בחנוכה. האם דבריהם יתקבלו (עיין בשיטת
הצפנת פענח – לעיל אות ז')?

בדיני עגונה, שיטת הירושלמי ביבמות פרק ט"ז סוף הלכה ג'⁴¹ שיש
לחוש למעשה ניסים⁴² לגבי היתר עגונה כשבעלה נעלם:

נפל לבור אריות אין מעידין עליו⁴³ אומר אני נעשה לו ניסים
כדניאל. נפל לכבשן האש אין מעידין עליו אומר אני נעשה לו ניסים
כחנניה מישאל ועזריה.

ויש לעיין אם יבואו שני עדים ויעידו שאדם נפל לכבשן ויצא משם ללא
כל חריכה, כחנניה מישאל ועזריה, האם נאמין להם גם כאשר אין דרך
טבעית לצאת משם ללא פגע או שעדותם לא תתקבל שהרי מדובר בדבר
המנוגד לטבע⁴⁴ וכנ"ל שאין מקבלים עדים בדבר שמנוגד לטבע?

ונראה, שעדות על מותו של אדם צריכה להיות דבר ברור. ולכן אם נפל

⁴⁰ וכן בשו"ת אדמת קודש ח"ב חו"מ ג' ומחנה חיים ח"ב חו"מ י"ט, אולם שם לא דובר בדיני עדות
כי אם בשותפים שאצל אחד מהם אירע הנס, האם גם שותפו זכאי לקבל מחצית השמן. ועיין גם
מחזיק ברכה או"ח תרע"ז ג'.

⁴¹ ומקורו בתוספתא יבמות פרק י"ד.

⁴² אולם אין זו שיטת הבבלי (שאינו מתחשב במעשה ניסים) עיין יבמות סוף דף קא. ובדברי
השו"ע באבהע"ז י"ז ס"ק נ"ו ובח"מ ס"ק נ"ו. אמנם אף הבבלי מתחשב ב"חבר" כמבואר בתחילת
דף רכא: ועי"ש המחלוקת עם ר' מאיר האם מזכירין מעשה ניסים. והרמב"ם בפירושו המשנה לבמוצ
פרק ט"ז משנה ג' כתב: "ומים שיש להן סוף אם שהה שם שיעור שאי אפשר לאדם לחיות כמותו
במים אשתו מותרת. וחלק ר' מאיר על זה והביא ראיה מאדם שנפל לבור הגדול ועלה לאחר שלשה
ימים והוא מים שיש להם סוף והרי שהה שם זמן רב. וחכמים אומרים אין מביאין ראיה ממעשה
נסים". אולם עיין צ"א ח"ג סימן כ"ה פרק ב' שסובר שאף הבבלי מתחשב במעשה ניסים.

⁴³ אין מעידין עליו שמת.

⁴⁴ הפני משה במקום כתב: "אומר אני שנעשו לו ניסים... כלומר שנפל לאש וברח משום משום
ענין". ונראה מדבריו שהנס נעשה לו לא באופן שנעשה לחנניה מישאל ועזריה, אלא באופן טבעי
נדיר, וצ"ע.

אדם לגוב אריות או לכבשן אש, סובר הירושלמי שכיון שלא ראינו את מותו, אי אפשר לומר שהוא מת ולכן יש לחשוש גם למעשה ניסים.

אולם, עדים שיעידו על מעשה ניסים, אם מדובר בנס שהיה צריך להיות גלוי לכל ורק הם מעידים עליו (כגון עמידת השמש), אנן סהדי שדבריהם שקר וכמבואר לעיל באות ט') אבל אם הם יעידו על מעשה נס שנעשה בסתר (כגון כד שמן שמילא כדים אחרים) בפשטות לא נאמין להם שהרי אנו סמוכים בכל דבר על ידיעתנו בכללי הטבע⁴⁵. וכך כתב בשערי תורה אבהע"ז, הודאת בע"ד, עמ' שס"א (מהד' מכון י-ם)⁴⁶:

וכן מוכח במס' ראש השנה דף כ' נולד קודם חצות בידוע שנראה סמוך לשקיעת החמה לא, נולד קודם חצות בידוע שלא נראה סמוך לשקיעת החמה למאי נפק"מ אמר רב אשי לאכחושי סהדי. הרי אם העידו עדים נגד המסור ביד חכמים ממהלך טבעי אמרינן סהדי שקרי נינהו והטבע קיים אף דאפשר דהיה מעשה ניסים, מ"מ אינם נאמנים בכה"ג היכא דעל פי הטבע והדעת מכרעת שהם משקרים כי התורה לא נתנה להם נאמנות רק אם אומרים דבר שאינו נגד החוש והטבע והשכל כיון דליכא הוכחה שמשקרים, משא"כ בכה"ג שיש הוכחה שמשקרים אף שיש להם חזקת כשרות מ"מ הוא רק חזקה ואנן סהדי שהענין כחוש וטבעי, השכל עדיף. דוק ותשכח כדברי.

אמנם, אין בעובדה שאין אנו מקבלים עדים על מעשה נסים כדי לסתור את העובדה שקיימים מעשי ניסים, אולם עדים בבית דין אינם הדרך להודיע על כך.

⁴⁵ ושם אמר העדות היא על אדם שידוע לכל שהוא מלומד בניסים, עדותו תתקבל.

⁴⁶ מאת "מרח הגאון האמיתי שר התורה רבינו בנימין וואלף לעזו זצוק"ל גאב"ד ור"מ דק"ק ווערבויע"ו בנו של מרח הגאון רבינו אליעזר לעזו זצ"ל בעל השמן רוקח" (מדרש השער).

ולעיל (אות ד') הוזכר דין עד אחד נאמן באיסורין. כלומר קיימת דרך להעביר מידע שלא באמצעות עדים. וכן בני עיר עושים מעשה על פי בית דין למרות שלא שמעו מהדיינים אלא שמעו מאחרים ששמעו מהם וזאת מכח חזקה (עיין חזו"א אבהע"ז ק"א ס"ק י"ח-י"ט). וכן בית דין ששולחים מעשה בית דין או כתבם לעיר אחרת, אין בכך חסרון של עדות בכתב שנאמרה בעדים, שהרי זה גם כן מכח חזקה שהדברים אמיתיים (חזו"א הנ"ל ס"ק כ"א) וכן העברת התורה הן בכתב והן בעל פה מדור לדור אינה בדרך של שני עדים המעידים בבית דין, אלא דרך העברת מידע שאינה מקובלת בבית דין אבל נכונה ואמיתית במקרים אחרים. ועדים אינם הדרך להעביר מידע על ניסים, וצ"ע.

בית דין שמבקש עדות של עדי שקר

יג. על פי האמור לעיל, גם אם אין ודאות בעדותם של שני עדים, ודאי שהמטרה היא שהעדויות תהיה עדות אמת ותורה ציוותה לסמוך על שני עדים. אמנם בגמ' בר"ה כ. למדנו שקיים מקרה בו בית דין מחפשים דוקא עדי שקר :

וכי הא דאמר רבי יהושע בן לוי מאיימין על העדים על החדש שנראה בזמנו לעברו (רש"י: ביום שלשים, שיחרישו בשביל לעברו⁴⁷) ואין מאיימין על העדים על החדש שלא נראה בזמנו לקדשו (ביום שלשים על העדים שלא ראוהו, ואנן צריכין לקדשו היום, כדי להפריד שבת מיום הכפורים, שיאמרו ראינו ויעידו שקר).

⁴⁷ כלומר, בית דין מונעין עדות.

איני, והא שלח ליה רבי יהודה נשיאה לרבי אמי הו יודעין שכל ימיו של רבי יוחנן היה מלמדנו מאיימין על העדים על החדש (אם אנו צריכין לעשותו חסר⁴⁸) שלא נראה בזמנו לקדשו אף על פי שלא ראוהו יאמרו ראינו אמר אביי לא קשיא הא בניסן ותשרי הא בשאר ירחי (שהמועדות תלויין בהן - מקדשין לצורך).

ובתוס' הרא"ש בכתובות דף לב. כתב:

כדאמרין בראש השנה (כ.) מאיימין את העדים לומר שראו את החדש אף על פי שלא ראו, שאין מקדשין את החדש אלא על פי קבלת עדות⁴⁹, ומיהו מותר לקדשו על פי עדות שקר דכתיב אשר תקראו אותם ואפי' שוגגין ואפי' מזידין

מדברי רש"י ותוס' הרא"ש מוכח, שבית דין מחפשים עדים שיעידו עדות שקר כדי לקדש את החודש. ולכאורה הדבר הינו פלא, מה תועלת בעדות שידוע שהיא עדות שקר⁵⁰.

⁴⁸ ובגמ' שם מבואר שסיבה לקדש החודש בזמנו היא, כדי שיום כיפור לא יהיה צמוד לשבת ואז לא יהיו ירקות טריים לשבת או כדי שהמתים לא יסריחו.

⁴⁹ ואכמ"ל האם מותר לבית דין לקדש את החודש בזמנו (לא בעיבור) שלא על פי עדים.

⁵⁰ ובלשון המועדים וזמנים חלק ו' סימן ט"ז: "ודברי הגמרא פליאה עצומה, היאך אפשר לנו לכוון עדים ולאיים עליהם לומר שקר שראו אע"פ שלא ראו...." ועי"ש. ובפירוש הר"ח שם כתב שהעדים באו להעיד והיה להם ספק האם ראו "כוכביתא" (ענן) או לבנה ובית דין מחזקים את דבריהם לומר שלבנה ראו (ועיין גם במאירי ובפנ"י שם ובקהילות יעקב חלק ו' ר"ה סימן י"ט) ולשיטתו, העדים סוברים עתה שהם דוברי אמת, רק בית דין הם שידועים שהם דוברי שקר. אולם לרש"י הם העדים והן בית הדין יודעים שמדובר בעדות שקר.

וחידוש גדול בעצם הדין של קידוש החודש כתב בצפנת פענח פרק א' מהלכות קידוש החודש הלכה א': "הנה באמת הראיה הוא רק ראייה דמיונית דהא באמת אינו רואה את הלבנה.... לא ראו את הלבנה האמיתית רק שהתורה אמרה שאם יראו כך וכך אז יאמרו בבית דין ויוכלו בית דין לקדשו". וצ"ע בכוונתו וכתב עליו במפענח צפונות עמ' רל"ו: "וקשה לרדת לסוף דעתו" ועיין במאמרו של הגר"נ גולדברג בשו"ת מעשה חושב חלק ג' עמ' צ"ט שכתב ששמע שכוונתו היא שהלבנה היא גוף עכור ולא רואים אותה עצמה אלא את החזרת קרני השמש. אולם תמה על פירוש זה "כמדומני שאין עין אדם רואה שום דבר חוץ מאור וכל מה שראתה אינה אלא מה שהאור חוזר מהדבר....". ועיין עוד בספר בשבילי אורייתא – בשבילי החודש שהאריך בענין זה.

ובעצם דין קידוש החודש האם יסודו בחשבון או בראיית העדים ובמחלוקת רס"ג והגאונים כנגד הרמב"ם עיין במאמרו של ר' אריה שטרן שליט"א תחומין כ"ג עמ' 287.

ועיין שו"ת תורה לשמה סימן ע"א להתיר להעיד עדות שקר כדי למנוע ירושה שלא על פי דין תורה, והביא ראייה מסוגיתנו.

יתכן להציע שבית דין יודעים החשבון על פי החישוב (עיי' רמב"ם פרק א' מהלכות קידוש החודש הל' ו' ו'ז' ותחילת פרק ו'), ואע"פ כן מצוה לקדש החודש על ידי עדים, ולשיטת הרמב"ם כך היא ההלכה למשה מסיני שבזמן שיש סנהדרין קובעים על פי הראייה (שם, פ"א הל' ז', פרק ה' הלכה ב').

אמנם, הדין האומר שיש יכולת לבית דין לקבוע את החדש אפילו אם הן שוגגים או מזידין

ומכאן שיש לעיין מה תפקידם של העדים, והרי סנהדרין יודעים את זמן המולד אף בלעדיהם. ושם יש מקום להציע, שבחישוב יכול להיות טעות, והמפגש בין מחשבי המולד לבין העדים, יועיל למנוע טעויות, כיון שאם יבואו עדים ויאמרו שראו הלבנה, הדיינים שחישבו את המולד ודאי יבדקו הן את העדים והן את החישוב שלהם. ולפיכך אין לוותר על עדות העדים אף במקרים בהם בית דין אינו מקדש על פי עדותם, אלא על פי צורך כלשהו שאינו תואם את הראיה או החישוב והדבר הינו בסמכותם של הדיינים⁵¹. אולם כדי שלא תתבטל מציאות של עדות, בית דין יקבלו עדים ואפילו עדי שקר, כדי שבפעמים הבאות ימשיכו לקבל את העדים.

העובדה שמקבלים עדי שקר בכוונה, איננה דבר שאינו ידוע לרבים, וזאת בניגוד להלכות אחרות בהם נאמר שאסור לדורשם בפירקה או שאין מגלים דבר זה לעם הארץ. להיפך, בית דין יודיעו שבפעם הזאת הם קיבלו עדי שקר ויסבירו את מעשיהם, וצ"ע.

⁵¹ עיי' רמב"ם פ"ב מקידוש החודש הלכה י'.

קונטרסי ועד טוב

- ❖ עדותו של הפסול לעדות – אדר תשע"ז.
- ❖ תפיסה ובעלות – ניסן תשע"ז.
- ❖ שני שבילין – אייר תשע"ז.
- ❖ תנאי בדבר שבממון – סיון תשע"ז.
- ❖ הקדמת מלאכה קודם שעת הפיקוח נפש – תמוז תשע"ז
- ❖ ריבוי פעולות ואיסור מלאכה – מנחם אב תשע"ז.
- ❖ בתר מחשבתו או בתר מעשיו – אלול תשע"ז / תשרי תשע"ח.
- ❖ האם הולכין בממון אחר הרוב - חשון / כסלו תשע"ח